

Olthof, J. (ism Sijbers, G.) (2012)

Handboek Narratieve Psychotherapie

Voor kinderen, volwassenen en families.
Theorie en praktijk

Utrecht: de Tijdstroom (517 pp)

Bruno Hillewaere

Voor mij ligt het *Handboek Narratieve Therapie* van Jan Olthof. Het is een blauw, dik boek dat, zoals de naam het suggereert, je graag ter hand neemt, doorbladert en waar je in kunt snuisteren op zoek naar rijke verhalen. Het is ook met deze betekenis van hand-boek dat je het boek best aanvangt. Het is een boek dat de narratieve therapie alle eer aandoet, doorspekt met vele praktijkvoorbeelden en fijnzinnig en zorgvuldig geschreven brieven. Niet alleen de narratieve praktijk komt aan bod, het boek begint met enkele stevige, theoretische hoofdstukken en enkele nieuwe, goed uitgewerkte ideeën, waarover hieronder meer. Wie op zoek wil gaan naar deze rijkdom komt in deze publicatie goed aan zijn trekken.

Maar het woord 'handboek' heeft ook een andere betekenis: 'een handboek is een publicatie die de stand van zaken in een wetenschap, op een wetenschapsgebied of een deeldiscipline weergeeft' (Wikipedia). Wie verwacht dat dit boek een overzicht geeft van de narratieve therapie, ontwikkeld door onder meer Michael White en David Epston, Freedman en Combs en vele anderen, komt bedrogen uit. Het boek handelt over veel aspecten van narratieve therapie, maar biedt geen grondig overzicht over

deze ontwikkelingen en heeft niet de bedoeling om de huidige (internationale) stand van zaken in de narratieve therapie weer te geven. Het is veel meer een eigen-zinnige visie van de auteur op wat in zijn ogen narratieve therapie betekent, van welke andere invalshoeken narratieve therapie ook gebruik zou kunnen maken en hoe dit in de praktijk vorm kan krijgen.

Het maakt het boek niet minder interessant, maar het helpt om met de juiste verwachtingen aan dit boek te beginnen.

Wat biedt het boek dan wel en met welke verwachtingen kan men dit boek het beste lezen? Een blik op de inhoudsopgave maakt ons al een heel deel wijzer. Het boek telt drie grote delen. In een eerste, meer theoretisch gedeelte, beschrijft de auteur aspecten van narratief denken. Het tweede deel, 'Narrativiteit in actie', behandelt narratieve strategieën. Het derde deel is volledig toegespitst op de praktijk ('Voertocht door de praktijk van de narratieve psychotherapie'). Het geheel wordt afgewisseld met teksten en boeiende uitstappen doorheen natuur en cultuur. Dit respect voor de natuur en de verscheidenheid van de cultuur is tekenend voor de auteur. Het is een verdienste van Olthof dat hij als een der eersten de narratieve therapie introduceerde in het Nederlandse taalgebied met ondermeer het boek *De mens als verhaal* (Olthof & Vermette, 1994). Nadien volgden er nog publicaties, bijvoorbeeld *Het nomadisch team* samen met Peter Rober. Ook in dit boek gebruikt Olthof veel uitstappen in de cultuur en de filosofie, waarbij steeds opnieuw een respectvolle, open houding, ruimte voor verschil en verscheidenheid en veel gevoel voor taal en dialoog centraal staan. Zo start het boek met een metafoor voor deze basishouding: de metafoor van het nomadische denken, het denken op reis. Dit plaatst hij tegenover een meer statische manier van denken, waarin de dingen vast komen te liggen. Olthof verwoordt het als volgt: 'Nomadisch denken kan een ander niet opgelegd worden, het verwijst immers naar vrijheid. (...) Het nomadisch denken ontwikkelt zich van binnenuit, om samen te reizen met anderen, verbindingen aan te gaan en verantwoordelijkheid te dragen voor de aarde, het lichaam, de ander en de onderlinge relaties. Het denken heeft wel, zoals beschreven, vaste grond en een plek nodig, een voedingsbodem om te aarden. Het heeft een thuisbasis nodig, maar reist weer verder als het denken vaste vorm aan neemt. (pp. 52-53)

Olthof werkt dit verder uit door te verwijzen naar de Franse filosoof Gilles Deleuze, waar een andere metafoor zich aandient: het rizoom. Een rizoom is een wortelstelsel zonder hoofd en bijwortels, maar met vele niet-hiërarchisch geordende vertakkingen (Sermijn, 2009). Rizoom staat dan voor een brede, vrije en niet-hiërarchische manier van denken. Een denken dat hoort bij het postmoderne paradigma en staat tegenover het rationele, moderne denken. Daarmee zetten Deleuze en de narratieve therapie zich ook af tegenover zogenaamde structurele benaderingen en de meester-expert posities in de therapie die zo gangbaar waren tot de jaren zeventig van de vorige eeuw (Hillewaere, 2008; Hillewaere & van Hennik, 2008). Ook in de taalfilosofie spreekt men van een paradigmaomwenteling: van de overtuiging dat er vaste betekenissen te ontdekken zijn ('een ondergrondse of onbewuste structuur') naar een ruimte waar betekenissen *niet* op voorhand vastliggen en ook niet vast te leggen zijn (vandaar ook de term 'poststructurele benaderingen'). In deze zogenaamd poststructurele en postmoderne benaderingen ligt de nadruk niet meer op een analyse van de structuur van de taal. De klemtoon komt te liggen op hoe woorden en taal vorm krijgen in de concrete conversaties of de concrete dialoog tussen mensen. Een treffend voorbeeld hiervoor is een citaat van Wittgenstein: 'Conversation flows on, the application and interpretation of words, and only in its course do words have meaning.' (Wittgenstein, 1981, no 135). Olthof pleit ervoor om voorzichtig te zijn met interpretaties en duidingen en zo zorgvuldig mogelijk bij betekenissen van woorden en daden stil te staan. Het valt op dat de auteur heel dikwijls start met 'misschien bedoelt u dat, of misschien betekent dit wel...', waarmee hij creatief probeert te begrijpen en aansluiten bij de woorden en de taal van de cliënten. Hij probeert hiermee ruimte te maken voor wat nog niet gezegd kan worden en voor verscheidenheid en meerstemmigheid. Zoals het een goede narratieve therapeut beaamt, illustreert hij meerstemmigheid met een verhaal: het verhaal van *Het vertrek van de mier* van Toon Tellegen (2010). Elk dier geeft een eigen betekenis aan dat vertrek. De eekhoorn knijpt zijn ogen dicht en gaat heel hard aan de mier denken, de muis denkt dat de mier zich verstoopt heeft, de uil schrijft een brief enzovoort. Olthof verwijst voor deze meerstemmigheid naar de dialogische benadering die we terugvinden in het werk van Bakhtin (polyfonie, creatief begrijpen en dialoog), Seikkula, Shostak en Rober. Het is maar een greep uit de rijke verwijzingen in het eerste deel

van dit boek. Liggen verwijzingen naar Deleuze, Bakhtin en Rober nog enigszins voor de hand, verwijzingen naar Kristeva, Irigaray en Braidotti zijn dat veel minder. Kristeva en Irigaray zijn Franse feministische filosofen die nauwe aansluiting kenden met de Franse psychoanalytische beweging. Dat maakt hun werk lang niet even toegankelijk en eenvoudig (voor een goede en leesbare inleiding zie De Boer, 1993) en dat laat zich op sommige momenten voelen in de meer theoretische passages van het eerste deel. De eerste hoofdstukken zijn erg filosofisch en theoretisch en vragen bijgevolg inspanning. Maar de kern van de boodschap in dit gedeelte is wel duidelijk: ruimte maken voor verschil, voor gelijkwaardigheid en meerstemmigheid, voor het onbestemde en voor lichamelijke en affectieve taal. Door deze feministische auteurs uit de psychoanalytische beweging binnen te halen zorgt Olthof voor een verrijking van het narratieve perspectief. Misschien kunnen deze auteurs, in navolging van Dolto (*Kinderen aan het woord*, een boek waar Olthof regelmatig naar refereert), ons iets bijbrengen over mogelijke betekenissen en mogelijke taal en kunnen zij ons helpen om creatief te begrijpen en een verhaal met onze cliënten te cocreëren. Daar kunnen ook kritische kanttekeningen bij geplaatst worden, die ik in de slotbeschouwing verder zal toelichten.

Psychodynamisch georiënteerde kindertherapeuten spreken over de wereld van het spel, de wereld van de fantasie, de transitionele ruimte (Winnicott). Olthof spreekt over 'de derde ruimte' of 'de narratieve ruimte'. In de narratieve psychotherapie gaat het om het creëren of het benutten van een derde ruimte om een verhaal te kunnen laten ontstaan. Olthof besteedt in dit boek veel aandacht aan het creëren en organiseren van een therapeutische context, het maken van een behandelkader, en dit in heel verscheidene settings. Dit zijn hoofdstukken die in elke basisopleiding systeemtherapie goed van pas kunnen komen en maken duidelijk waarom narratieve therapie, ondanks sommige kritieken (bijvoorbeeld Minuchin, 1988), wel degelijk een systemische therapievorm is. Zo pleit Olthof voor het goed in kaart brengen van alle actoren vooraleer men met een therapie start. Hoe kan een vorige hulpverlening nog bijdragen aan de huidige therapie, hoe draagt men er zorg voor dat men niet 'de betere therapeut' probeert te zijn, hoe kan je samenwerken met zo veel mogelijk mensen uit de context? Hoe kan je zorg dragen voor een samenwerking in de triade

kind-ouders- hulpverleners? Het zijn maar enkele van de vele vragen die aan het licht komen in dit hoofdstuk.

Narratieve therapie maakt veel gebruik van brieven en dat is in dit boek niet anders. De vele voorbeelden van hoe brieven bijzonder behulpzaam zijn in het creëren van een behandelcontext zijn pareltjes.

Een voorbeeld. Om voor een goede therapeutische context te zorgen schrijft de groepsleiding van een centrum voor dagbehandeling een brief aan de kinderen tussen de zes en twaalf jaar. Het verhaal gaat over de spinnen Filip en Filipien. Olthof laat zien dat het verhaal van Filip en Filipien andere betekenissen creëert waardoor een context van verandering kan ontstaan. Dit gebeurt steeds in dialoog, de ene brief sluit op de andere aan, en meestal vanuit een metafoor – in dit geval de spinnen. Heel mooi is ook het verhaal van de troubadour, waarin een jongen, via het verhaal van een troubadour, kan nadenken over wie hij is of zou willen zijn. Door deze narratieve manier van werken ontstaan er nieuwe verhalen, een rijkere identiteit en een ander, verruimd wereldbeeld. In navolging van Deleuze, die over vluchtlijnen spreekt, spreekt Olthof over 'verdwijnpunt van de klacht(en)'.

Niet alle verhalen in dit boek zijn evenwel succesverhalen en het siert de auteur dat er ook ruimte is voor vragen en kritische bedenkingen. Bij sommige praktijkverhalen heeft Olthof aan collega's gevraagd om hun reflecties, kritische bedenkingen of commentaar neer te schrijven. Die worden dan in aparte balkjes weergegeven. Hierdoor wordt nogmaals het belang van (systemisch) samenwerken benadrukt. Sommige verhalen eindigen ook open en brengen dilemma's of vragen met zich mee. Het zou ons in deze boekbespreking te ver leiden om de vele andere verhalen verder te bespreken, maar de trend van het boek is op deze manier hopelijk wel inzichtelijk.

In het tweede deel bespreekt Olthof enkele narratieve strategieën, zoals enscenering, tegendraads vertellen enzovoort. In het derde deel volgen nog enkele specifieke topics in de praktijk, zoals verhalen over dissociatieve aanvallen en het 'nog-niet-vertelde', geboorteverhalen, nieuw-samengestelde gezinnen en vaderliefde. Telkens rijkelijk geïllustreerd met praktijkverhalen. Deze talrijke mooi uitgewerkte praktijkverhalen, de vele brieven, de

---

verwijzingen naar literatuur, cultuur en filosofie maken dit boek tot een bijzonder rijk boek. Toch duiken er voor mij als lezer, die vertrouwd is met het narratieve gedachtegoed, enkele moeilijkheden op in deze praktijkverhalen. Hoewel Olthof duidelijk aangeeft niet te willen werken met de idee van 'onderliggende structuren of hypothesen', en vanuit een 'niet-expert', 'niet-wetende positie', krijgt men hier en daar het idee dat hij dit juist wél doet.

Door naar psychoanalytische auteurs als Dolto, Eliacheff, Kristeva en vele anderen te verwijzen gaat Olthof volgens mij juist in tegen zijn eigen premises van zo dicht mogelijk bij de tekst van de cliënten te blijven en niet te interpreteren. Dat doen deze psychoanalytische auteurs juist wel, en zo wijkt Olthof, in navolging van deze auteurs, af van een open houding waarin betekenissen op voorhand niet vastliggen, maar waar we in aansluiting op de woorden en de taal van onze cliënten proberen te begrijpen en voorzichtig betekenissen voorleggen als mogelijke nieuwe betekenisgeving in de dialoog. Ook in een conversatie kan men zinnen als 'zou het kunnen dat, misschien kan het helpen als' op verschillende manieren hanteren. Door zich te baseren op deze psychoanalytische auteurs krijgt men ook in de praktijkvoorbeelden vaak de indruk dat er juist wel gebruik gemaakt wordt van duiding of een strategie. Misschien een respectvolle interpretatie, misschien een meer helpende interpretatie, maar niettemin zijn het wel duidingen die strategisch worden ingezet: ze komen vooral van de therapeut en hebben de bedoeling om een welbepaalde weg in te slaan. Een duidelijk voorbeeld hiervan is wanneer Olthof psychodynamische hypothesen introduceert bij een verhaal van een jongen van negen die 'naast de pot plast'. Dit naast de pot plassen wordt aanzien als een mogelijke verwijzing naar het vreemd gaan van vader. Maar ook in andere voorbeelden ontstaat deze indruk en dat werkt verwarrend. Is het nu sturend en interpretatief of niet? Ligt de nadruk bij de open samenwerking of wordt de therapeut toch meer gezien als een expert die 'het eigenlijk toch ook wel weet en deze kennis strategisch dient aan te wenden'? Daar zou op zich niets mis mee zijn, maar deze andere positie van de therapeut zou dan beter uitgewerkt moeten worden dan hier het geval is. Ook de inbreng van het werk van Hellinger in het hoofdstuk over nieuw-samengestelde gezinnen vind ik eerder problematisch (zie ook van Lawick, 2004). Ook hier wordt een interpretatief en bepaald (moreel) raster gelegd op de woorden en de ver-

---

halen van cliënten. Dat maakt het voor sommige verhalen tot een wel erg dunne lijn tussen narratief en dialogisch werken enerzijds en meer sturend en interpretatief anderzijds.

Het boek eindigt met een blik naar de toekomst. Het moderne paradigma met de grote verhalen en de expertpositie (verticaal denken) gaf duidelijkheid en houvast: ik denk, dus ik ben, het is wat het is. Het postmoderne paradigma met vele gelijkwaardige perspectieven was een verademing en bevrijding voor de een, maar gaf verwarring voor de ander: ik (wij) denk(en) zo veel, dus we zijn zo veel. Geïnspireerd door het werk van de Nederlandse filosoof Sloterdijk ziet Olthof een toekomstperspectief dat ons uitnodigt om vanuit horizontale gelijkwaardigheid toch opnieuw meer verticaliteit in te brengen; dat lijkt mogelijk de volgende stap in de culturele en filosofische ontwikkeling. Geldt dit ook zo voor de therapeutische positie? Van expert (modernisme) over niet-expert en niet-weten naar gelijkwaardige positionering waar zowel de therapeut als de cliënten hun expertise en expert-zijn kunnen inbrengen? Een interessante bedenking, maar ook hier is het jammer dat in een *Handboek narratieve therapie* niet meer internationale auteurs aan bod komen die zich ook bezighouden met wat zich voorbij het postmoderne aandient (Flaskas, 2002).

Laat me afsluiten waar ik begonnen ben: dit is een rijk boek, waar je als een echte nomade hele mooie reizen in kunt maken, langsheen boeiende plekken, diepe dalen en interessante bergen, woestijnen en steden. Maar de map is niet het territorium: dit boek biedt geen wegwijs doorheen of overzicht over het internationale landschap van de narratieve therapie. Dat maakt de reis zoals gezegd niet minder boeiend, maar het is wel goed om dit te weten vooraleer deze reis aan te vangen.

Literatuur

- De Boer, T. (1993). *Moderne Franse filosofen*. Kampen: Kok Agora.
Dolto, F. (1998). *Kinderen aan het woord*. Nijmegen: Uitgeverij Sun.
Flaskas, C. (2002). *Family therapy beyond postmodernism. Practice challenges theory*. New York: Taylor & Francis Inc.

- Freedman, J., & Combs, G. (1996). *Narrative therapy: The social construction of preferred reality*. New York: Norton.
- Hillewaere, B. (2008). Bouwstenen voor integratieve psychotherapie voor gezinnen met adolescenten. In M. Kinet (red.), *Psychoanalyse en/van het systeem. Bij jongeren en hun gezin*. Antwerpen: Garant.
- Hillewaere, B., & Van Hennik, R. (2008). Leven en werk van Michael White. *Systeemtheoretisch Bulletin*, 26, 129-161.
- Minuchin, S. (1988). Where is the family in narrative family therapy? *Journal of Marital and Family Therapy*, 24, 397-403.
- Olthof, J., & Rober, P. (2001). Het nomadisch team: op zoek naar een vruchtbaar narratief. *Systeemtherapie*, 13, 156-167.
- Olthof, J., & Vermetten, E. (1994). *De mens als verhaal. Narratieve strategieën in psychotherapie voor kinderen en volwassenen*. Utrecht: De Tijdstroom.
- Omer, H. (2011). *The new authority*. Cambridge: University Press.
- Rober, P. (2012). *Gezinstherapie in de praktijk*. Leuven: Acco.
- Sermijn, J. (2009). Het rizomatisch perspectief. *Systeemtheoretisch Bulletin*, 27, 27-41.
- Sloterdijk, P. (2011). *Je moet je leven veranderen*. Amsterdam: Uitgeverij Boom.
- Tellegen, T. (2010). *Het vertrek van de mier*. Amsterdam: Querido.
- White, M., & Epston, D. (1990). *Narrative means to therapeutic ends*. New York: Norton.
- Wittgenstein, L. (1981). *Zettel* (2nd ed.). In G. E. M. Anscombe & G. H. V. Wright (Eds.). Oxford: Blackwell.